

چگونگی معرفی «نماز، روزه، جهاد، حج، خمس و زکات» در کتاب‌های درسی «تعلیمات اجتماعی» و «بخوانیم» مدارس دوره ابتدایی ایران

دکتر محمد نوریان*

چکیده

با توجه به نقش کتاب‌های درسی در شکل‌دهی باورها و ارزش‌ها و ضرورت آموزش مفاهیم دینی از طریق دروس دیگر، همچنین اهمیت آموزش احکام عملی دینی در دوره ابتدایی، این مسئله قابل طرح است که احکام عملی اسلام شامل نماز، روزه، خمس، زکات، حج، جهاد در کتاب‌های بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی چگونه ارائه شده‌اند. بنابراین هدف این پژوهش بررسی چگونگی پرداختن به «نماز، روزه، جهاد، حج، خمس و زکات» در کتاب‌های بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی ایران است. که با استفاده از روش تحلیل محتوا مورد پژوهش قرار گرفت. طبقه‌بندی از نوع انباشتی، واحد ثبت مضمون و واحد شمارش فراوانی در نظر گرفته شد. سؤالات پژوهش عبارت‌اند از: چه جنبه‌هایی از فریضه‌های نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد مورد توجه کتاب‌های بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی است؟ آیا ارائه مباحث نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد در کتاب‌های بخوانیم و تعلیمات اجتماعی پایه‌های پنج‌گانه تحصیلی دوره ابتدایی متفاوت است؟ آیا ارائه مباحث نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد در موضوعات درسی بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی متفاوت است؟ نتایج تحقیق بیانگر این است که مضامین جهاد با ۷۸/۱٪ و بعد از آن مضامین نماز با ۱۶/۴۸٪ بیشترین مضامین را به خود اختصاص داده‌اند. روزه با هفده مضمون، زکات با شش مضمون و حج با یک مضمون، در مراحل بعدی هستند، این در حالی است که در رابطه با خمس هیچ مضمونی نیست و همچنین اصل تداوم و فزاینده‌گی مورد توجه برنامه‌ریزان محتوای کتاب‌های فارسی و اجتماعی نبوده است.

واژه‌های کلیدی: آموزش نماز، روزه، خمس، زکات، حج، جهاد، کتاب‌های درسی، دوره ابتدایی

Email: mnourian2001@yahoo.com

* استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۰۳/۰۱ تاریخ تأیید: ۱۳۸۹/۱۰/۱۴

مقدمه

بنا به توصیه قانون اساسی، که تعلیم واجبات دینی را ضرورت دانسته، هیچ‌گاه برنامه آموزش ابتدایی از هدف‌های آموزش دینی خالی نبوده است، اهداف آموزش دینی، در طول عمر آموزش‌های نوین گسترده‌تر شده و وضوح بیشتری یافته‌اند و روش آموزش نیز دستخوش تحولاتی شده است (موسی‌پور، ۱۳۸۲) با پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل حکومت دینی در کشور، آموزش‌های دینی نقش مهمی در تعلیم و تربیت ایرانیان پیدا کرد تا جایی که جرویس^۱ و توبین^۲ در گزارش تحقیقی SAIC^۳ (۲۰۰۶) بیان کردند که «تأکید بر اسلام در تمام کتاب‌های درسی مدارس ایران وجود دارد».

معارف دینی را می‌توان به پنج بخش، اعتقادی، مراسم و احکام عملی دین، اخلاقی، داستانی، اجتماعی تقسیم کرد (بیستاید،^۴ ۱۹۸۷). با توجه به ویژگی‌های رشدی کودکان، بخش‌های مراسم و احکام عملی، داستانی و اجتماعی مناسب‌ترین معارف، برای آموزش دینی به کودکان می‌باشد. مباحث مربوط به مراسم و احکام و نیز بخش اجتماعی، سنخیت لازم را با رشد تفکر آنان دارند، زیرا عینی و شهودی هستند، اما بخش اعتقادی، اگر با همان قالب‌های انتزاعی و استدلالی خود منظور شوند، نمی‌تواند در این آموزش، جایی داشته باشد، چرا که مخالف رغبت‌ها و توانایی‌های کودکان است (باهنر، ۱۳۷۸، ص ۳۵).

همچنین باید توجه داشت که آموزش مراسم و احکام عملی نیز باید به صورتی ساده و با تأکید بر تجربیات و احساس‌های شخصی کودکان باشد. از طرف دیگر آموزش‌های دینی، تنها در یک ماده درسی مورد اشکال قرار گرفته است. قندیلی (۱۳۷۲، ص ۲۱) می‌گوید:

یکی از سؤال‌های اساسی در سازمان‌دهی محتوای آموزش دینی به شکل صریح این است که آیا مفاهیم ارزشی و اعتقادی باید به صورت درسی مستقل، مانند سایر مواد درسی مطرح گردند و یا می‌توان تمام یا بخشی از آنها را همراه دروس دیگر به صورت درهم‌تنیده طراحی نمود؟

بدیهی است استفاده از دروس دیگر در آموزش مفاهیم دینی در دوره ابتدایی، می‌تواند به عینی کردن مفاهیم کمک کند. این در حالی است که برنامه‌های درسی در نظام آموزش و پرورش ایران، براساس الگوهای مبتنی بر موضوعات درسی مدون، طراحی شده (نوریان، ۱۳۸۷) و در این الگو منابع یادگیری کاملاً سازمان یافته است و معلمان از رویکرد

1. Groiss, A.

2. Thoobian, N.

3. Science Applications International Corporation

4. Bastide, D.

کتاب‌های درسی سنتی پیروی می‌کنند (بلین کین، ۱۹۹۲). دانش‌آموز و معلم هیچ نقشی در تبیین محتوا ندارند و سازمان‌دهی محتوا یعنی وسعت^۱ و توالی^۲ منطقی موضوعات و همچنین ارتباط افقی^۳ بین موضوعات مختلف از قبل تعیین شد. و در کتاب درسی منعکس شده است و منابع و ابزار یادگیری که بیشتر همان کتاب درسی است هدایت‌کننده فعالیت‌های دانش‌آموز و معلم است و ارتباط مستقیمی بین این فعالیت‌ها و اهداف برنامه برقرار است.

بنابراین و با توجه به نقش کتاب‌های درسی، در شکل‌دهی باورها و ارزش‌ها و ضرورت آموزش مفاهیم دینی از طریق دروس دیگر، همچنین اهمیت آموزش احکام عملی دینی؛ مسئله تحقیق آن است که احکام عملی اسلام شامل نماز، روزه، خمس، زکات، حج، جهاد در کتاب‌های بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، چگونه ارائه شده‌اند. هدف تحقیق، بررسی چگونگی ارائه مفاهیم نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد در کتاب‌های درسی بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی و ارائه پیشنهادهایی برای بهبود کارایی کتاب‌های درسی بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی در زمینه آموزش نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد.

بررسی چگونگی ارائه مفاهیمی از فروع دین در کتاب‌های درسی بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، از دو جنبه برنامه درسی صریح^۴ و پنهان^۵ قابل اهمیت است. برنامه‌های درسی صریح درحقیقت برنامه‌هایی هستند که: هدف‌های آنها در برنامه درسی مدرسه پیش‌بینی می‌شود؛ و برنامه‌های درسی پنهان، برنامه‌هایی هستند که بدون پیش‌بینی قبلی و در فرآیند آموزش - یادگیری شکل گرفته و فراگیران از آنها تأثیر می‌پذیرند، ارائه مفاهیم دینی از طریق کتاب‌های درسی غیر از درس تعلیمات دینی، و بررسی چگونگی ارائه آنها چه به صورت برنامه‌های درسی صریح و از پیش تعیین شده و چه به صورت برنامه‌های پنهان، دارای اهمیت زیادی است. زیرا همان‌گونه که در فصل چهارم کتاب راهنمای آموزش دینی دوره ابتدایی (باهر، ۱۳۷۸) آمده است آموزش اعمال دینی دارای ویژگی‌هایی است که در صورت عدم رعایت، نه تنها مفید نیست بلکه می‌تواند ضررهای جبران‌ناپذیری نیز به بار آورد. برای نمونه در آموزش نماز «کودک باید بداند که

1. scope
2. sequence
3. horizontal arrangement
4. explicit curriculum
5. hidden curriculum

در ورای این اعمال چه اعتقاد و احساسی نهفته است و چه چیزی موجب می‌شود که مسلمانان هر روز پنج‌بار به سوی کعبه حرکاتی را انجام می‌دهند که ممکن است در نظر او بی‌معنی جلوه کند» (همان، ص ۱۰۷). و «در سنین بالاتر دوره ابتدایی کودکان باید بدانند که اگر نماز می‌خوانند باید سعی کنند دارای اخلاق بهتری باشند و راستگویی، نظافت، ادب و احترام و خیرخواهی آنان زیادت‌ر گردد» (همان، ص ۱۰۸) و یا آنکه در آموزش روزه آمده است: «این فریضه را باید طوری معرفی کرد که رنج‌آور و محروم‌کننده و باری سنگین تصور نشود. برای این منظور می‌توان با بیان آثار روزه در صحت و سلامتی جسم و سایر آثار روحی و اجتماعی آن را معرفی کرد (همان، ص ۱۱۰)؛ و در آموزش حج باید حج تنها یک عبادت معرفی نشود، بلکه مجموعه اعمالی معرفی شود که به واسطه آن، مسلمانان دنیا با یکدیگر آشنا می‌شوند و از مشکلات هم آگاه می‌شود و برای حل و برطرف نمودن آن اقدام می‌کنند و قدرت خود را در برابر دشمنان اسلام به نمایش می‌گذارند (همان، ص ۱۱۴).

بنابراین بررسی چگونگی ارائه اعمال و آداب دینی در کتاب‌های درسی فارسی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی می‌تواند، به شناخت بهتر چگونگی آموزش صریح و یا پنهان این اعمال و در صورت نیاز ارائه رهنمودهایی برای اصلاح کتاب‌های مذکور، منجر شود.

در این خصوص تحقیقات گسترده‌ای درباره آموزش دینی و کتاب‌های درسی در داخل و خارج کشور صورت گرفته است، کلبعلی (۱۳۸۴) در پژوهشی به بررسی محتوای کتاب‌های تعلیمات دینی، اجتماعی و ادبیات فارسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی در رابطه با آشناسازی دانش‌آموزان با ارزش‌های اسلامی و ایرانی پرداخته است. تحقیق مذکور دستاوردهای تعدادی از تحقیقات در زمینه آموزش ارزش‌های اسلامی و ایرانی را تحلیل کرده است. نتیجه این پژوهش، بیانگر این است که ارزش‌های اسلامی (اصول عقاید، ارزش‌های اخلاقی و احکام) در کتاب‌های فارسی و دینی از نظر کمی برابر با اهداف آن دروس است، ولی ارزش‌های ایرانی در حد اهداف دروس مذکور نیست، البته در مورد درس دینی برخی از تحقیقات نتیجه گرفته‌اند که محتوای ارزش‌های اسلامی نیز کفایت لازم را در تحقق اهداف ندارند، اما نتیجه بررسی‌های این تحقیق در مورد کتب تعلیمات اجتماعی نشان می‌دهد که به موضوعاتی چون مسائل روز، واقعیت جامعه و ارزش‌های آن توجه نموده ولی به ارزش‌های اسلامی به‌ویژه اخلاق و احکام اسلامی نپرداخته‌اند.

البته در این تحقیق مرز بین ارزش‌های اسلامی و ایرانی، به‌ویژه در مباحث اخلاقی مشخص نشده است. برای مثال، ارزش‌هایی همچون دفاع از وطن، در کدام طبقه قرار خواهند گرفت. موسی‌پور (۱۳۸۲) به بررسی تحولات برنامه درسی آموزش دینی دوره ابتدایی ایران پرداخته است و نتیجه‌گیری کرده است که در روند تحولی برنامه درسی آموزش دینی دوره ابتدایی، اصول سازمان‌دهی بیشتر رعایت شده و استفاده از شیوه ارائه کتبی غلبه یافته است، همچنین آموزش‌های دینی، به پایه‌های پایین‌تر تسری داده شده و مدت آموزش با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده است. همچنین ارزشیابی برنامه درسی نقش لازم را ایفا نکرده است؛ بنابراین در مجموع گرچه برنامه‌های آموزش دینی دوره ابتدایی روندی رو به بهبود داشته‌اند، اما با وضع مطلوب فاصله دارند و نیازمند بازنگری و اصلاح هستند. رضایی (۱۳۸۰) به بررسی عوامل مؤثر در تعیین محتوای کتاب‌های تعلیمات دینی دوره ابتدایی از دیدگاه معلمان استان آذربایجان غربی پرداخته است. نتایج این پژوهش، نشان می‌دهد که محتوای کتاب‌های دینی دوره ابتدایی با توجه به اهداف آموزش دینی در این دوره و نیازها و شرایط جامعه و اصول تنظیم محتوا، تهیه شده است. همچنین این کتاب‌ها با توجه به عوامل مؤثر در یادگیری و اهمیت موضوع درس دینی، انتخاب و سازمان‌دهی نشده است. رهبری‌نژاد (۱۳۷۳) در بررسی شیوه‌های تدریس کتب فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی مقطع ابتدایی و مقایسه آن با روش تدریس فعال در مدارس شهر تهران، نتیجه گرفته است که معلمان به تعداد «کم» از روش تدریس فعال استفاده می‌نمایند. همچنین نمرات درس دینی دانش‌آموزانی که با روش تدریس غیر فعال آموزش دیده‌اند با نمرات درس دینی دانش‌آموزانی که با روش فعال آموزش دیده‌اند، تفاوت معنادار دارد. شعبانی (۱۳۸۳) در تحقیق دیگری با عنوان بررسی تطبیقی برنامه‌های درسی دینی و اخلاقی دوره ابتدایی در ایران و چند کشور، به بررسی تطبیقی عناصر چهارگانه هدف، محتوا، روش‌ها و شیوه‌های ارزشیابی، همچنین رویکردها به آموزش مفاهیم دینی و اخلاقی در ایران و چند کشور جهان پرداخته است. جرویس و توبین (۲۰۰۶) در تحقیقی که برای SACT بر روی ۱۱۵ کتاب درسی نظام آموزشی ایران، با عنوان نگرشی به دیگران و صلح در کتاب‌های درسی و راهنمای معلمین مدارس ایران، انجام داده‌اند نتیجه‌گیری کرده‌اند. که کتاب‌های درسی، دانش‌آموزان را برای جنگی جهانی با نام اسلام، بر علیه غرب آماده می‌کنند. همچنین این کتاب‌ها، دانش‌آموزان را به جنگی متحد و یکپارچه علیه ستمکاران، به خصوص اسرائیل و آمریکا سوق می‌دهد. در تحقیق دیگری که مؤسسه

CMIP (۲۰۰۷) با عنوان کتاب‌های درسی ایران، محتوا و زمینه انجام داده، گزارش کرده است؛ از تحلیل ۸۵ کتاب درسی ایران، نتیجه‌گیری می‌شود که در تمام کتاب‌ها به‌طور مستقیم و غیر مستقیم به ارائه تعالیم مذهب شیعه همچون تعالیم جهاد و شهادت پرداخته شده است. همچنین محققان، مدعی شده‌اند این تعالیم دید تحریف‌شده‌ای از اسلام شیعی به عنوان تنها راه صحیح اسلامی ارائه می‌نماید. در گزارش این تحقیق و در بخش روش، فقط نام طبقاتی که تحلیل کتاب‌ها براساس آن صورت گرفته، آمده است. طبقه‌بندی تحلیل، به دو بخش داخل ایران و خارج ایران تقسیم شده که در رابطه با داخل ایران شامل رژیم قبل ایران، تفسیر اسلام و شهادت، اسلام و حکومت، نمادها و فرآیندهای دموکراتیک، مباحث حقوق شهروندی و اقلیت‌ها، در رابطه با خارج کشور به مواردی همچون نگاه به آمریکا و غرب، اسرائیل و فلسطین و جهاد مقدس در مقابل دشمنان اسلام، اشاره شده است. با توجه به اینکه متدولوژی تحقیق در گزارش CMIP آورده نشده است، نمی‌توان نسبت به صحت و سقم نتایج آن اظهار نظر علمی کرد. به‌ویژه در مواردی که محققان مدعی هستند ارائه مفاهیم شیعی به‌طور مستقیم و غیر مستقیم در همه کتاب‌های درسی ایران وجود دارد و از کتاب‌های ریاضی و علوم تجربی نیز به عنوان جامعه آماری خود نام برده‌اند. پژوهش‌های دیگری نیز در رابطه با محتوای کتاب‌های درسی کشورهای غربی در ارتباط با اسلام انجام شده است؛ البنیانی (۲۰۰۵) به بررسی محتوای ارائه‌شده از مسلمانان و اعراب در ۱۸ کتاب درسی کشور آمریکا پرداخته است. بر این اساس ۵۰٪ کتاب‌های مورد بررسی به مسائل عادی اسلام اشاره داشته‌اند، ۲۷/۸٪ کتاب‌ها دیدگاهی کاملاً منفی نسبت به اسلام، و ۲۲/۲٪ نکات مثبتی از اسلام ارائه کرده‌اند. الخبطی (۲۰۰۵) ۲۳ کتاب درسی فلسطین اشغالی را تحلیل کرده است؛ ۱۳٪ کتاب‌های مورد بررسی، به مسائل عادی اسلام اشاره داشته و ۴/۳٪ دارای نکات مثبتی از اسلام است و ۸۲/۶٪ کتاب‌ها دیدگاهی کاملاً منفی به اسلام داشته‌اند. همچنین العقبلی (۲۰۰۵) در پژوهش دیگری ۳۰ کتاب درسی کشور انگلیس را تحلیل کرده است بر این اساس ۷۳٪ مباحث در مورد مسائل معمولی آیین اسلام و ۱۷٪ مطالب مثبتی درباره اسلام و ۱۰٪ دارای مباحث منفی هستند.

سؤال‌های تحقیق عبارت است از: چه جنبه‌هایی از فریضه‌های: نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد مورد توجه کتاب‌های بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی است؟ آیا ارائه مباحث نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد در کتاب‌های بخوانیم و

تعلیمات اجتماعی پایه‌های پنج‌گانه تحصیلی دوره ابتدایی متفاوت است؟ آیا ارائه مباحث نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد در موضوعات درسی بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی متفاوت است؟

روش تحقیق

این تحقیق، از نوع توصیفی و روش مورد استفاده، روش تحلیل محتوا^۱ است. تحلیل محتوای رسانه آموزشی عبارت است از: کاربرد روش‌های تحلیلی کمی و کیفی، عینی و نظام‌دار، برای توصیف رسانه آموزشی و آگاهی از میزان تأثیرگذاری آن در فرآیند یاددهی - یادگیری، تأثیرات آشکار و پنهان در فراگیران و شناخت واقعیت‌های اجتماعی (نوریان، ۱۳۸۷). واحد ثبت^۲ در این تحقیق، مضمون است. واحد ثبت به بخش معنا‌دار و قابل رمزگذاری محتوا اطلاق می‌شود و روش شمارش نیز، فراوانی در نظر گرفته شده است. مقوله‌بندی در این تحقیق به صورت انباشتنی^۳ است، یعنی مقوله‌ها از قبل تعیین نمی‌شوند بلکه با توجه به پرسش‌های پژوهش و ویژگی‌های جامعه آماری و در حین اجرا مشخص می‌گردند. جامعه آماری تحقیق، متن نوشتاری دروس کتاب‌های فارسی بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی ایران است. کتاب‌های فارسی در پنج پایه ابتدایی با عنوان کتاب‌های بخوانیم و کتاب‌های اجتماعی در پایه‌های سوم و چهارم و پنجم ابتدایی تدریس می‌شوند. بنابراین جامعه آماری شامل هشت کتاب درسی مربوط به سال تحصیلی ۱۳۸۷-۱۳۸۸ است. از جامعه آماری نمونه‌گیری انجام نشده و کل جامعه، سرشماری شده است. اطلاعات مورد نظر، با استفاده از جدول‌های محقق ساخته، کدگذاری و طبقه‌بندی شدند، به این منظور همه مفاهیم و مضامین مرتبط به «نماز، روزه، حج، خمس، زکات و جهاد» در جامعه آماری، تعیین و براساس نوع مضمون در ۱۶ طبقه قرار داده شد. به منظور سنجش میزان پایایی، نمونه‌ای از متن به فاصله یک ماه دوباره رمزگذاری شد و با ضریب توافق ۹۵ درصد پایایی تحقیق تأیید گردید. به منظور آشنایی با طبقات و چگونگی کدگذاری مضامین، تعریف هر طبقه و نمونه‌ای از مضامین مربوط به آن، ذکر می‌شود.

۱. نماز به عنوان کنایه از انجام کاری: در مواردی که برای کنایه از انجام کاری از لغت نماز استفاده شده است در این طبقه قرار می‌گیرد. مثل: روزی، نماز دیگر، آب از تنور برآمد

1. content analysis
2. recoding unit
3. procedure parts

(کتاب بخوانیم پنجم ابتدایی صفحه ۱۰۴). ۲. نماز خواندن فرد یا یک گروه: در مواردی که نماز خواندن فرد یا افرادی آورده شده باشد. مثل: آنها... که وضو بگیرند و نماز بخوانند. (کتاب بخوانیم چهارم ابتدایی، ص ۶۳). ۳. تشویق به برگزاری نماز: مواردی که به طور مستقیم یا غیر مستقیم به نماز خواندن تشویق شده باشد. مثل: باید برای نماز عید حاضر شویم. (کتاب بخوانیم چهارم ابتدایی، ص ۸۷). ۴. خاطره خوب نماز خواندن: مواردی که نماز خواندن به عنوان یک خاطره خوب توصیف می شود. مثل: انگار ستاره‌ها پشت سر ماه نماز می خوانند... به یاد مراسم قشنگ صبح افتادم. (کتاب بخوانیم سوم ابتدایی، ص ۹۵). ۵. فلسفه نماز خواندن: مضامینی که فلسفه نماز خواندن را شامل می شود. مثل: ...پنج بار به یاد می آوری که در حال سفر به سوی خدا هستی. (کتاب بخوانیم سوم ابتدایی، ص ۹۶). ۶. احکام زکات فطر: مواردی که احکام زکات فطر در آن آورده شده است. مثل: فطریه را باید امروزه به کسانی که مستحق دریافت آن هستند بدهیم، (کتاب بخوانیم چهارم ابتدایی، ص ۹۷). ۷. رفتن فرد یا افرادی به زیارت خانه خدا: مواردی که فرد یا افرادی به زیارت خانه خدا رفته‌اند. مثل: همچنین (سعدی) برای زیارت خانه خدا به مکه سفر کرد. (کتاب بخوانیم سوم ابتدایی، ص ۱۲۸). ۸. ارج نهادن به دفاع از وطن: در این طبقه، مضامینی قرار داده شده است که، به مدافعان و شهیدان راه دفاع از وطن و مبارزه با دشمنان وطن و دفاع از میهن ارج نهاده شده است. مثل: مردم مسلمان ایران در گوشه و کنار کشور، با نیروهای اشغالگر انگلیسی و روسی مبارزه می کردند. (کتاب تعلیمات اجتماعی پنجم ابتدایی، ص ۱۲۴) یک مضمون. ۹. ارج نهادن به دفاع از دین و میهن: این طبقه مثل طبقه اول می باشد با این تفاوت که طبقه قبل مربوط به دفاع از وطن است، ولی در این طبقه ارج نهادن به مدافعان و شهیدان راه دفاع از دین به تنهایی و یا دین و میهن با همدیگر و همچنین مبارزه با دشمنان دین و میهن می باشد. مثل: «در راه بازگشت، علی و مریم مرقد امام را که در تاریکی شب نورانی بود، تماشا کردند، آنها با خود فکر می کردند که چگونه می توان راه امام خمینی (ره) را ادامه داد. (کتاب اجتماعی سال سوم ابتدایی، ص ۲۵) دارای ۴ مضمون. ۱۰. مبارزه و جنگ برای آزادی میهن: مضامینی در این طبقه قرار گرفته‌اند که به شرح جنگ‌ها و مبارزات با دشمنان برای آزادی و دفاع از میهن پرداخته‌اند. مثل: او (خسرو انوشیروان) بر سر مالکیت شهرهای مرزی چندبار با رومیان جنگ کرد و در همه جنگ‌ها آنان را شکست داد (کتاب اجتماعی پنجم ابتدایی، ص ۱۰۰) دارای ۲ مضمون. ۱۱. مبارزه و جنگ با دشمنان در راه دفاع از دین: شرح مبارزات و جنگ‌های ائمه دین و اولیای خدا در راه دفاع از دین و یا

گسترش اسلام، در این طبقه قرار داده شده است. مثل: شرح جنگ صفین (کتاب اجتماعی سال پنجم ابتدایی، ص ۹۰). ۱۲. نمونه‌ای از چگونگی شهادت در راه دین و میهن: در این طبقه مضامینی قرار داده شده است که به تشریح اتفاقات منجر به شهادت فرد یا افرادی در راه دفاع و مبارزه با دشمنان دین و میهن پرداخته است. مثل: شهید فهمیده نوجوان فداکاری بود که نارنجک به کمر بست و در زیر زنجیرهای تانک دشمن جان خود را فدا کرد، تا از پیشروی آنان به سوی خاک ایران جلوگیری کند (کتاب فارسی سال سوم ابتدایی)، دارای ۳ مضمون. ۱۳. فلسفه جهاد و شهادت و بزرگداشت شهدا: مضامین این طبقه، درباره نتایج و فلسفه بزرگداشت شهدا، جهاد و شهادت است. مثل: ما هر سال در ماه محرم به یادآوری رویدادهای کربلا می‌پردازیم و می‌کشیم تا راه امام حسین (ع) را بهتر بشناسیم، همچنین می‌کشیم در این راه قدم برداریم تا به سربلندی، آزادی و رستگاری برسیم (کتاب بخوانیم سال چهارم ابتدایی ص ۱۰۳)، دارای ۵ مضمون. ۱۴. شرح وقایع عاشورا: شرح وقایع عاشورا و کربلا به طور مجزا در این طبقه قرار داده شده است. مثل: در این روز امام حسین (ع) و یاران بزرگوارش تا آخرین نفس شجاعانه جنگیدند... (کتاب تعلیمات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی، ص ۹۵) یک مضمون. ۱۵. تشویق به مبارزه برای آزادی فلسطین: در این طبقه مضامینی مرتبط با فلسطین آورده شده است. مثل: ان‌شاءالله روزی برسد که مسلمانان با هم متحد شوند و فلسطین را آزاد کنند و قدس را از دست دشمنان اسلام نجات دهند. (کتاب تعلیمات اجتماعی سال سوم ابتدایی، ص ۵۷)، دو مضمون. ۱۶. متفرقه: مضامینی در این طبقه آورده شده است که دارای فراوانی کمی بوده و امکان تشکیل یک طبقه و یا ادغام با طبقات دیگر را نداشته‌اند. مباحثی همچون، تأثیرات جنگ‌های زیاده‌خواهانه.

با توجه به اینکه در این پژوهش نمونه‌گیری انجام نشده و کل جامعه مورد سرشماری قرار گرفته است، بررسی داده‌ها با استفاده از روش‌های متداول آمار توصیفی، مانند تعیین فراوانی و درصد هر طبقه و جدول‌های توزیع فراوانی و درصد صورت گرفته است.

یافته‌ها

سؤال اول پژوهش

به منظور پاسخگویی به سؤال اول تحقیق که عبارت است از: «چه جنبه‌هایی از فریضه‌های: نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد مورد توجه کتاب‌های بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی است؟». اطلاعات کدگذاری، و به شرح زیر مورد تحلیل قرار گرفته است.

۱. نماز

آنچه از فریضه نماز در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی آورده شده است، کدگذاری شده و در جدول شماره ۱ آمده است.

جدول ۱: توزیع فراوانی، درصدی مفاهیم مربوط به نماز در کتاب‌های اجتماعی دوره ابتدایی

کتاب‌های اجتماعی پایه				مضمون	
جمع	پنجم	چهارم	سوم		
۸	۱	۰	۷	ف	نماز خواندن فرد یا یک گروه
				د	
۱	۱	۰	۰	ف	نماز خواندن در مسجد
				د	
۳	۰	۳	۰	ف	آداب نماز جماعت
				د	
۳	۰	۰	۳	ف	احکام نماز
				د	
۲	۰	۰	۲	ف	تشویق به خواندن نماز جمعه
				د	
۶	۰	۰	۶	ف	توصیف مراسم نماز جمعه
				د	
۷	۰	۰	۷	ف	مطالب یک خطبه نماز جمعه
				د	
۳۰	۲	۳	۲۵	ف	جمع
				د	

براساس نتایج مندرج در جدول شماره ۱، مضامین مربوط به نماز خواندن فرد یا یک گروه، با ۸ مضمون ۲۶/۶۷٪، مطالب یک خطبه نماز جمعه با ۷ مضمون ۲۳/۳۳٪ و توصیف مراسم نماز جمعه با ۶ مضمون ۲۰٪ به ترتیب بیشترین مضامینی می‌باشند که در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی در ارتباط با فریضه نماز ارائه شده‌اند. همچنین مضامین مربوط به نماز در کتاب‌های بخوانیم دوره ابتدایی کدگذاری و در جدول شماره ۲ آورده شده است.

جدول ۲: توزیع فراوانی، درصدی مفاهیم مربوط به نماز در کتاب‌های بخوانیم دوره ابتدایی

کتاب‌های فارسی پایه						مضمون	
جمع	پنجم	چهارم	سوم	دوم	اول		
۶	۱	۰	۰	۰	۵	ف	عبادت و یا نماز
%۱۳/۹۵	%۱۰۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۴۵/۴۵	د	خواندن فرد یا افرادی در مسجد
۴	۰	۳	۰	۰	۱	ف	نماز خواندن فرد یا افرادی
%۹/۳۰	%۰/۰۰	%۷۵/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۹/۰۹	د	
۵	۰	۱	۴	۰	۰	ف	تشویق به نماز خواندن
%۱۱/۶۳	%۰/۰۰	%۲۵/۰۰	%۱۷/۳۹	%۰/۰۰	%۰/۰۰	د	
۱۲	۰	۰	۹	۳	۰	ف	خاطره خوب نماز خواندن
%۲۷/۹۱	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۳۹/۱۳	%۷۵/۰۰	%۰/۰۰	د	
۱۰	۰	۰	۱۰	۰	۰	ف	فلسفه نماز خواندن
%۲۳/۲۶	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۴۳/۴۸	%۰/۰۰	%۰/۰۰	د	
۱	۰	۰	۰	۱	۰	ف	توصیه به نماز اول وقت
%۲/۳۳	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۲۵/۰۰	%۰/۰۰	د	
۵	۰	۰	۰	۰	۵	ف	چادر نماز
%۱۱/۶۳	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۴۵/۴۵	د	
۴۳	۱	۴	۲۳	۴	۱۱	ف	جمع
%۱۰۰	%۲/۳۳	%۹/۳۰	%۵۳/۴۹	%۹/۳۰	%۲۵/۵۸	د	

براساس نتایج مندرج در جدول شماره ۲، خاطره خوب نماز خواندن با ۱۲ مضمون ۲۷/۹۱٪، فلسفه نماز خواندن با ۱۰ مضمون ۲۳/۲۶٪ و عبادت یا نماز خواندن فرد یا افرادی در مسجد با ۶ مضمون ۱۳/۹۵٪، به ترتیب بیشترین مضامینی می‌باشند که در کتاب‌های بخوانیم دوره ابتدایی و در رابطه با فریضه نماز آورده شده است.

۲. جهاد

به منظور بررسی چگونگی ارائه بحث جهاد در کتاب‌های درسی بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی مضامین جنگ، دفاع، مبارزه و شهادت، کدگذاری و در جداول زیر ارائه شده است. محتوای جدول شماره ۳ مضامین کتاب‌های تعلیمات اجتماعی در رابطه با جهاد را نشان می‌دهد.

جدول ۳: توزیع فراوانی و درصد مضامین جنگ، دفاع، مبارزه و شهادت در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به تفکیک پایه‌های تحصیلی

ردیف	مضمون / کتاب‌های تعلیمات اجتماعی	پایه‌های تحصیلی			جمع
		سوم	چهارم	پنجم	
۱	ارج نهادن به دفاع از وطن	ف	۲	۰	۱۴
		د	%۶/۹۰	%۰/۱۰۰	%۵/۶۶
۲	ارج نهادن به دفاع از دین و میهن	ف	۳	۰	۸
		د	%۱۰/۳۴	%۰/۱۰۰	%۲/۳۶
۳	مبارزه و جنگ در راه دفاع از میهن	ف	۰	۱۵	۵۵
		د	%۰/۱۰۰	%۲۵/۸۶	%۱۸/۸۷
۴	مبارزه و جنگ در راه دفاع از دین	ف	۰	۳۸	۱۳۴
		د	%۰/۱۰۰	%۶۵/۵۲	%۴۰/۵۷
۵	فلسفه جهاد و شهادت و بزرگداشت شهدا	ف	۲	۰	۹
		د	%۶/۹۰	%۰/۱۰۰	%۳/۳۰
۶	شرح وقایع کربلا و عاشورا	ف	۰	۰	۹
		د	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۴/۲۵
۷	معرفی و توصیف انقلاب اسلامی ایران	ف	۱۵	۰	۶۴
		د	%۵۱/۷۲	%۰/۱۰۰	%۲۳/۱۱
۸	تشویق به مبارزه برای آزادی فلسطین	ف	۷	۰	۷
		د	%۲۴/۱۴	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰
۹	متفرقه	ف	۰	۵	۹
		د	%۰/۱۰۰	%۸/۶۲	%۱/۸۹
جمع کل		ف	۵۱	۲۹	۲۱۲
		د	%۱۵/۳۶	%۹/۷۰	%۱۹/۴۰

براساس مندرجات جدول شماره ۳، مبارزه و جنگ در راه دفاع از دین با %۴۱/۴۷، معرفی و توصیف انقلاب اسلامی با %۲۱/۴۰ و مبارزه و جنگ برای دفاع از میهن %۱۸/۳۹، به ترتیب مضامینی هستند که دارای بیشترین فراوانی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی می‌باشند.

جدول شماره ۴، مضامین مرتبط با جهاد را در کتاب‌های بخوانیم، نشان می‌دهد.

جدول ۴: توزیع فراوانی و درصد مضامین جنگ، دفاع، مبارزه و شهادت

در کتاب‌های بخوانیم دوره ابتدایی به تفکیک پایه‌های تحصیلی

ردیف	مضمون / کتاب‌های بخوانیم	پایه‌های تحصیلی					جمع
		اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	
۱	ارج نهادن به	۲	۲	۲	۰	۷	۱۳
	دفاع از وطن	%۱۱/۷۶	%۱۰۰/۱۰۰	%۱۰۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۸۷/۵۰	%۲۷/۶۶
۲	ارج نهادن به	۲	۰	۰	۲	۱	۵
	دفاع از دین و میهن	%۱۱/۷۶	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۱۱/۱۱	%۱۲/۵۰	%۱۰/۶۴
۳	مبارزه و جنگ	۲	۰	۰	۰	۰	۲
	در راه دفاع از دین	%۱۱/۷۶	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۴/۲۶
۴	فلسفه جهاد و شهادت و بزرگداشت شهدا	۰	۰	۰	۸	۰	۸
		%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۴۴/۴۴	%۰/۱۰۰	%۱۷/۰۲
۵	شرح وقایع کربلا و عاشورا	۰	۰	۰	۸	۰	۸
		%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۴۴/۴۴	%۰/۱۰۰	%۱۷/۰۲
۶	معرفی و توصیف انقلاب اسلامی ایران	۱۱	۰	۰	۰	۰	۱۱
		%۶۴/۷۱	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰	%۲۳/۴۰
جمع کل		۱۷	۲	۲	۱۸	۸	۴۷
		%۳۶/۱۷	%۴/۲۶	%۴/۲۶	%۳۸/۳۰	%۱۷/۰۲	%۱۰۰

براساس مندرجات جدول شماره ۴، تعداد ۴۷ مفهوم مرتبط با جهاد در کتاب‌های بخوانیم دوره ابتدایی وجود دارد، که ارج نهادن به دفاع از وطن با ۲۷/۶۶٪، معرفی و توصیف انقلاب اسلامی ایران ۲۳/۴۰٪، شرح وقایع کربلا و عاشورا ۱۷/۰۲٪ و فلسفه جهاد و شهادت با ۱۷/۰۲٪، به ترتیب بیشترین مضامین می‌باشند.

۳. روزه

در کتاب‌های اجتماعی دوره ابتدایی، هیچ مبحثی در رابطه با روزه آورده نشده است و در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی به غیر از کتاب فارسی پایه چهارم، بحثی از روزه

در میان نیست. آنچه در کتاب بخوانیم پایه چهارم آمده است، در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

جدول ۵: توزیع فراوانی و درصد مضامین روزه در کتاب بخوانیم پایه چهارم تحصیلی دوره ابتدایی

ردیف	مضمون / کتاب بخوانیم		جمع
۱	ف	احکام روزه	۱
	د		%۵/۸۸
۲	ف	شرح داستان سحری خوردن	۸
	د		%۴۷/۰۶
۳	ف	پاداش روزه گرفتن	۸
	د		%۴۷/۰۶
	ف	جمع کل	۱۷
	د		%۱۰۰

براساس مندرجات جدول شماره ۵، ۱۷ مضمون درباره روزه، در کتاب بخوانیم پایه چهارم ابتدایی وجود دارد، که شرح داستان سحری خوردن و پاداش روزه گرفتن هر کدام با %۴۷/۰۶ و احکام روزه با %۵/۸۸ مضامین آن را پوشش می دهند.

۴. زکات

در بین کتب فارسی و اجتماعی دوره ابتدایی، فقط کتاب بخوانیم پایه چهارم دارای ۶ مضمون مرتبط با احکام زکات فطریه است.

۵. حج

تنها، در کتاب بخوانیم سوم ابتدایی، یک مضمون در مورد «رفتن فردی به زیارت خانه خدا» وجود دارد.

جنبه‌هایی از نماز، جهاد، روزه، زکات، خمس و حج که در کتاب‌های درسی بخوانیم و اجتماعی دوره ابتدایی مورد توجه است در ۶ طبقه در جدول شماره ۶ آورده شده است.

جدول ۶: توزیع فراوانی و درصدی نماز، جهاد، روزه، زکات، خمس و حج که در کتاب‌های درسی بخوانیم و اجتماعی دوره ابتدایی براساس موضوعات مختلف

ردیف	موضوع	فروع دین						جمع
		نماز	جهاد	روزه	زکات	خمس	حج	
۱	احکام و آداب	ف	۶	۰	۱	۶	۰	۱۳
		د	%۸/۲۲	%۰/۰۰	%۵/۸۸	%۱۰۰/۰۰	%۰/۰۰	%۲/۹۳
۲	انجام عمل توسط فرد یا افراد	ف	۱۹	۱۸۱	۰	۰	۱	۲۰۱
		د	%۲۶/۰۳	%۵۲/۳۱	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۴۵/۳۷
۳	تشویق به انجام	ف	۲۰	۴۷	۸	۰	۰	۷۵
		د	%۲۷/۴۰	%۱۳/۵۸	%۴۷/۰۶	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۱۶/۹۳
۴	توصیف اتمام عمل	ف	۱۸	۹۲	۸	۰	۰	۱۱۸
		د	%۲۴/۶۶	%۲۶/۵۹	%۴۷/۰۶	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۲۶/۶۴
۵	فلسفه	ف	۱۰	۱۷	۰	۰	۰	۲۷
		د	%۱۳/۷۰	%۴/۹۱	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۶/۰۹
۶	متفرقه	ف	۰	۹	۰	۰	۰	۹
		د	%۰/۰۰	%۲/۶۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۲/۰۳
جمع کل		ف	۷۳	۳۴۶	۱۷	۶	۱	۴۴۳
		د	%۱۶/۴۸	%۷۸/۱۰	%۳/۸۴	%۱/۳۵	%۰/۱۰۰	%۰/۱۰۰

براساس مندرجات جدول شماره ۶، مضامین مربوط به جهاد و دفاع با ۷۸/۱۰٪، نماز با ۱۶/۴۸٪، روزه با ۳/۸۴٪ به ترتیب بیشترین مضمون را در کتاب‌های مذکور به خود اختصاص داده‌اند. در همین حال انجام این اعمال توسط فرد یا افرادی با ۴۵/۳۷٪، توصیف انجام عمل با ۲۶/۶۴٪ و تشویق به انجام آن ۱۶/۹۳٪ به ترتیب بیشترین را به خود اختصاص داده‌اند.

سؤال دوم پژوهش

به منظور پاسخگویی به سؤال دوم تحقیق، اطلاعات مربوطه کدگذاری شده و در جدول شماره ۷ ارائه گردیده است.

سؤال دوم تحقیق عبارت است از: «آیا ارائه مباحث نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد در کتاب‌های بخوانیم و تعلیمات اجتماعی پایه‌های پنج‌گانه تحصیلی دوره ابتدایی متفاوت است؟».

جدول ۷: توزیع فراوانی و درصدی مضامین نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد در کتاب‌های بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی

ردیف	موضوع	پایه‌های تحصیلی					جمع
		اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	
۱	نماز	ف	۱۱	۴	۴۸	۷	۳
		د	%۱۵/۰۷	%۵/۴۸	%۶۵/۷۵	%۹/۵۹	%۴/۱۱
۲	روزه	ف	۰	۰	۰	۱۷	۰
		د	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۱۰۰	%۰/۰۰
۳	جهاد	ف	۱۷	۲	۳۱	۷۶	۲۲۰
		د	%۴/۹۱	%۰/۵۸	%۸/۹۶	%۲۱/۹۷	%۶۳/۵۸
۴	خمس	ف	۰	۰	۰	۰	۰
		د	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰
۵	زکات	ف	۰	۰	۰	۶	۰
		د	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۱۰۰	%۰/۰۰
۶	حج	ف	۰	۰	۱	۰	۰
		د	%۰/۰۰	%۰/۰۰	%۱۰۰	%۰/۰۰	%۰/۰۰
جمع کل		ف	۲۸	۶	۸۰	۱۰۶	۲۲۳
		د	%۶/۳۲	%۱/۳۵	%۱۸/۰۶	%۲۳/۹۳	%۵۰/۳۴

بر اساس مندرجات جدول شماره ۷، کتاب‌های پایه پنجم با ۵۰/۳۴٪، پایه چهارم با ۲۳/۹۳٪ و پایه سوم ابتدایی با ۱۸/۰۶٪ به ترتیب دارای بیشترین مضمون در زمینه‌های نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد هستند.

سؤال سوم پژوهش

به منظور پاسخگویی به سومین سؤال تحقیق، که عبارت است از: «آیا ارائه مباحث نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد در موضوعات درسی بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی متفاوت است؟». جدول شماره ۸ طراحی و اطلاعات به دست آمده در آن ارائه گردیده است.

جدول ۸: توزیع فراوانی و درصدی مضامین نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد

در کتاب‌های درسی بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی

ردیف	موضوع	کتاب‌های		جمع
		تعلیمات اجتماعی	بخوانیم	
۱	نماز	ف	۴۳	۷۳
		د	%۳۷/۷۲	%۱۶/۴۸
۲	روزه	ف	۱۷	۱۷
		د	%۱۴/۹۱	%۳/۸۴
۳	خمس	ف	۰	۰
		د	%۰/۰۰	%۰/۰۰
۴	جهاد	ف	۴۷	۳۴۶
		د	%۴۱/۲۳	%۷۸/۱۰
۵	زکات	ف	۶	۶
		د	%۵/۲۶	%۱/۳۵
۶	حج	ف	۱	۱
		د	%۰/۸۸	%۰/۲۳
جمع کل		ف	۱۱۴	۴۴۳
		د	%۲۵/۷۳	%۷۴/۲۷

براساس مندرجات جدول شماره ۸، از ۴۴۳ مضمون نماز، روزه، جهاد، زکات و حج، در کتاب‌های بخوانیم و اجتماعی دوره ابتدایی %۷۴/۲۷ آن در کتاب‌های اجتماعی و بقیه در کتاب‌های فارسی است. البته مضامین مربوط به جهاد که %۷۸/۱۰ کل مضامین را به خود اختصاص داده‌اند، با %۹۰/۸۸ بیشترین مضامین کتاب‌های تعلیمات اجتماعی را نیز دارا هستند.

نتیجه‌گیری

به دلیل آنکه تحقیق حاضر، یک پژوهش توصیفی است بنابراین نتایج حاصل فقط نشانگر توصیف جامعه آماری بوده و بحث و بررسی در مورد ارتباط این نتایج با یافته‌های تحقیقات دیگر و یا اصول مورد قبول در رشته برنامه‌ریزی درسی است. در همین راستا نتیجه‌گیری را می‌توان در چهار محور مطرح کرد:

۱. فراوانی مضامین مربوط به نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد در کتاب‌های درسی بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی

از تحلیل کمی داده‌ها می‌توان نتیجه گرفت که کدام یک از فرایض دینی بیشتر مورد توجه مؤلفان کتاب‌های درسی بوده است، در همین راستا مضامین جهاد با ۷۸/۱٪ و بعد از آن مضامین نماز با ۱۶/۴۸٪ بیشترین مضامین را به خود اختصاص داده‌اند. این در حالی است که در رابطه با خمس هیچ مضمونی نیست و زکات ۶ مضمون، حج ۱ مضمون و روزه ۱۷ مضمون را دارد. این در حالی است که حدود نیمی از دانش‌آموزان دوره ابتدایی دختر بوده و در این دوره به سن بلوغ شرعی می‌رسند و شایسته است با احکام دین آشنا و برای انجام آن تربیت شوند. در این حصول توجه به تحقیق قندیلی (۱۳۷۲) در مورد ضرورت آموزش مفاهیم دینی در دروس دیگر، غیر از درس دینی می‌تواند اهمیت این موضوع را روشن‌تر نماید، البته ذکر این نکته ضروری است که آگاهی از نسبت منطقی ارائه این مضامین، نیازمند تحقیقات جداگانه‌ای است.

۲. جنبه‌های توجه به نماز، روزه، خمس، زکات، حج و جهاد در کتاب‌های درسی بخوانیم و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی

هر کدام از فرایض مورد نظر تحقیق، دارای ابعاد گوناگونی بوده و همچنین می‌توانند از جنبه‌های مختلفی ارائه گردند، تحقیق در مورد این ابعاد و جنبه‌ها و اینکه با توجه به ویژگی‌های کودکان دوره ابتدایی کدام یک و به چه میزان باید مورد توجه باشند، نیازمند تحقیقات جداگانه‌ای است. نتایج تحقیق حاضر فقط نشان می‌دهد که چه جنبه‌ها و ابعادی از فرایض مذکور مورد توجه مؤلفان کتاب‌های درسی جامعه آماری بوده است. براساس نتایج به دست آمده: انجام دادن فریضه نماز و جهاد توسط فرد یا گروهی از افراد تقریباً نیمی از مضامین مربوط به اعمال دینی را در کتاب‌های مذکور به خود اختصاص می‌دهد، که بیشترین مورد آن نیز به شرح وقایع تاریخی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی برمی‌گردد و طبیعتاً وقایع تاریخی هر کشور مملو از حوادثی در زمینه دفاع از وطن، کیان و دین مردم آن کشور است. نتایج نشان می‌دهد که ۴۰/۸۷٪ کل مضامین، معرفی فرد یا افرادی است که در دفاع از دین و وطن خود اقدام کرده‌اند و در درس تاریخ به آن پرداخته شده است. بنابراین، این ادعا که از طرف CMIP (۲۰۰۶) در تحقیقی با عنوان «نگرش به دیگران و صلح، در کتاب‌های درسی راهنمای معلم مدارس ایران» مطرح گردید، که کتاب‌های

درسی، دانش‌آموزان را برای جنگ جهانی با غرب به نام اسلام آماده می‌کند، مورد چالش قرار می‌گیرد. از طرف دیگر فلسفه احکام، که می‌تواند انگیزه‌های لازم را برای تمایل کودکان به اجرای احکام دینی ایجاد کند، جایگاه خوبی در ارائه مضامین مذکور ندارد به طوری که فقط ۶/۰۹٪ را به خود اختصاص داده است.

۳. تداوم و فزاینده‌گی مضامین در طول دوره ابتدایی

یکی از اصول سازمان‌دهی محتوا، اصل تداوم و فزاینده‌گی است. براساس این اصل، موضوعات محتوا باید در طول دوره تداوم داشته و به مرور افزایش یابد، امروزه اصل تداوم، به استمرار ارائه یک موضوع در پایه‌های مختلف تحصیلی و فزاینده‌گی به توسعه آن موضوع در هر پایه نسبت به پایه‌های قبلی اشاره دارد. در سازمان‌دهی محتوای کتاب‌های درسی باید این اصل، مورد توجه مؤلفان کتاب‌های درسی واقع شود نتایج تحقیق نشان می‌دهد که این اصل مورد توجه برنامه‌ریزان محتوای کتاب‌های فارسی و اجتماعی نبوده است. به طوری که پایه اول ابتدایی با ۶/۳۲٪ بیشتر از پایه دوم یعنی ۱/۳۵٪ دارای مضامینی در رابطه با موضوع مورد بحث است. این ضعف سازمان‌دهی در فریضه نماز بسیار چشمگیر است، به طوری که ۶۵/۷۵٪ مضامین نماز در پایه سوم است و در پایه‌های چهارم و پنجم به ترتیب به ۹/۵٪ و ۴/۱٪ کاهش یافته است و تداوم در فریضه‌های حج، زکات و روزه رعایت نشده است و مضامین مربوط به آنها، هر کدام فقط در یک پایه آمده است، بدین ترتیب که حج در پایه سوم، زکات پایه چهارم و روزه پایه پنجم ارائه شده است.

۴. بی‌توجهی به فریضه‌های روزه، خمس، زکات و حج در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی

فریضه‌های روزه، خمس، زکات و حج از جمله فرایض دینی است که دارای جنبه‌های اجتماعی بسیار است و تأثیر زیادی در شرایط و روابط اجتماعی دارد. این درحالی است که در کتاب‌های اجتماعی دوره ابتدایی هیچ‌گونه بحثی در مورد این چهار فریضه اسلامی وجود ندارد.

منابع

- باهنر، ناصر و محمدعلی سادات (۱۳۷۸)، راهنمای آموزش دینی در دوره ابتدایی، [بی‌جا]: کتاب‌های درسی ایران.
- رهبری‌نژاد، یدالله (۱۳۷۳)، بررسی شیوه‌های تدریس کتب فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی مقطع ابتدایی و مقایسه آن با روش تدریس فعال در مدارس شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم.
- شعبانی، زهرا (۱۳۸۳)، بررسی تطبیقی برنامه‌های درسی دینی و اخلاقی دوره ابتدایی در ایران و چند کشور جهان، مؤسسه پژوهشی برنامه‌ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی، وزارت آموزش و پرورش.
- قندیلی، جواد (۱۳۷۲)، بررسی و تحلیل سؤال‌های کتاب‌های دینی دوره ابتدایی براساس طبقه‌بندی هدف‌های پرورشی بلوم و همکاران در حیطه‌های سه‌گانه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.
- کلبعلی، ایراندخت (۱۳۸۴)، «محتوای کتاب‌های تعلیمات دینی، اجتماعی و ادبیات فارسی در رابطه با آشناسازی دانش‌آموزان با ارزش‌های اسلامی و ایرانی»، گزارش پژوهشی، شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- موسی‌پور، نعمت‌الله (۱۳۸۲)، تحولات برنامه درسی آموزش دینی دوره ابتدایی، دانش، دوره ۱۰، ش ۳، ص ۶۹-۸۱.
- نوریان، محمد (۱۳۸۷)، تحلیل محتوای رسانه‌های آموزشی با تأکید بر کتاب‌های درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب.
- Al-Aqeeli, Abdul Muhsin S. (2005), *Arab and Muslim Image in the Public Education Textbooks of Britain (Study Summary)*, Educational Research, Ministry of Education, Kingdom of Saudi Arabia, <http://www.islamonline.net/English/art culture>.
- Al-Banyan, Ahmed A. (2005), *Arab and Muslim Image in Public Education Textbooks of the United States States of America Educational Research*, Ministry of Education, Kingdom of Saudi Arabia, <http://www.islamonline.net/English/art culture>.

- Al-Khabti, Ali, S. (2005), *Arab and Muslim Image in the Public Education Textbooks of Israel (Summary of Study)*, Educational Research, Ministry of Education, Kingdom of Saudi Arabia, <http://www.islamonline.net/English/art/culture>.
- Bastide, D. (1987), "Religions Education 5-12 UK Flamer Press", *Gunpowder Square*, Land an, Ec4A3DE.
- Blenking, G. M. Fetal (1992), *Change and the Curriculum*, London: Paul Chapman.
- Groiss, Arnon & Nethanel Toobian, (Nahid) (2006), *The Attitude to The other and to Peace in Iranian School Book and Teachers Guides Downlo Center for Monitoring the Impact of peace*, Study Downloadable from: <http://www.Edume.org>.
- SATC (2007), "Iranian Textbooks: Content and Context", *Research Report*, [www.Fas.Org/irp/dni/ose/Iran text](http://www.Fas.Org/irp/dni/ose/Iran_text).